

ПАНЧО МИХАЙЛОВ

- 1/Разкажете ми за вашите детски, юношески и младежки години
- 2/Кога и какве ви потикна към литературата?
- 3/Кога и къде е обнародвана за първи път ваша творба?
- 4/Кои писатели – наши и чужди – смятате за свои учители? *Васил Левски, Христо Ботев*
- 5/Какво влияние са оказвали те върху вашето творчество?
- 6/Разкажете за вашия творчески метод на работа –
- 7/Кое ваше произведение цените най-много и защо? *Три дни*
- 8/При какви условия обичате да работите? –
- 9/Какво е мнението ви за обществената роля на писателя? *ЦЕНТР. ДЪРЖ. ИСТОРИЧ. АРХИВ*
- 10/Кога добивате най-добре настроение за творческа работа?
- 11/Разкажете ми за вашите най-любими герои и героини – възрастни и деца
- 12/Защо новелата е най-любимият ви литературен жанр? *Когато се изкаже, което мислим и си представяме, тогава*
- 13/Опитвали ли сте се в драмата? *Средна и из*
- 14/Владее ли някой чужд език и кой автори сте чели в оригинал? – *Томас, Гей, Горки, Пушкин*
- 15/Може ли да се ~~с~~ твърди, че днес българският писател е духовен водач?
- 16/Дългогодишното чиновничество как се е отразило върху творческата ви работа? *Знае*
- 17/Какво ще ми кажете за филмирането на вашата новелата "Под земята", както и за ~~сценариите~~ написаното от вас сценарие?
- 18/Куриози из вашия живот.

28 април 1961

Михайлов
22/1 1961
П. Тихонов

ПАНЧО МИХАЙЛОВ

Панчо Михайлов израства в бедно пролетарско семейство. Баща му, преследван от турците, защото участвува в революционното движение за освобождението на Македония, се принуждава да емигрира в България. Но скоро и той, и жена му почиват и малкият Панчо остава без родителска помощ и закрила. За него настъпват още по-тежки дни. Прибира го леля му. Но за да учи, трябва да работи.

Писателят пише предимно за хората от низините, за онеправданите и унижените, за тежката подземна работа на миньорите, за обитателите на крайните столични квартали. Тях той обича чисто и топло, защото се чувства техен брат и приятел.

Панчо Михайлов е роден в Шип на 20 юни 1896 година, а почина в София на 17 февруари 1965 година.

На 22 юни 1961 година посетих писателя у дома му на ул. "Васил Коларов" № 55. Преди да ме покани да седна, той се извини, че е принуден да посреща приятели и гости в тясното полутъмно холче. "За това - каза той - са виновни бомбардировките над София, жилищната криза и моята пословична непрактичност в живота".

Най-напред стана дума за родителите и детските му години. И писателят започна да разказва:

- Баща ми Михаил Атанасов беше занаятчия и амбулантен търговец, а майка ми Елена - домакиня. По цели нощи тя шиеше и переше чуждо. Тежко беше да се издържат пет малки деца - момчета, от които аз бях четвърто по ред. Всички сме родени в Шип. Местните власти не са гледали с добро око на баща ми, понеже участвувал в революционното движение за освобождението на Македония от турско иго. И го преследвали постоянно. Най-сетне той решава да емигрира в България с цялото си семейство. През тъмна нощ майка ни язди кон, а нас, петте братчета, слагат в кошове като дисаги. Така сме преминали границата и след няколко дена сме пристигнали в Со-

фия. "Астанихме се да живеем в Ючбунар, ул. "Средна гора", в дъното на обширен двор, в полутъмна стаичка с тясно прозорче, без дъсчен под. До нашата стаичка имаше и други наематели, между които и студенти. И сега като че ли ги виждам весели и безгрижни, имес разположили се на столове в двора, да четат лекциите си през про-ията летта и ранните есенни дни. Аз бях кротко, смирено, убито от живота и та дете. Не обичах да лудувам, да се бия с пратки и камъни с пос врѣстниците си край близката река, а се навъртах все около студен-гав тите. Един от тях ме научи да чета и смятам. На следната година и н постъпих ученик в първо отдаление, на близкото основно училище. асни По успех бях един от първите ученици. Скоро обаче останах плен лер сирак. Майка ми почина от преумора и мизерия, а след нея и баща ми. И ние, петте братчета се прѣснахме кой накѣде види. Най-голе-рна мият Никола стана калѣа в бръснарница на ул. "Солун" /сега "Василце Коларов"/ до ул. "Ангел Кънчев". През летните месеци аз чиракувах о при него - метях и чистех салона и обслужвах клиентите - чиновни- ци, артисти и писатели.

На гърба на квартирата на ул. "Опълченска", където по-късно се преместихме, живееше Георги Димитров. Стара дъсчена ограда делеше кт къщите ни. От това време знаех и него и цялото му семейство. Често го срещах и внимателно го наблюдавах. Слушах, че е печатарски ра- ботник - социалист, който устройва събрания в близкия хан и окол- ните кръчми. Виждах стражарите, които го гонеха. Правеше ми впечатление, че по улиците винаги бързаше и четеше. Беше хубав, на- пет мъж с черна коса.

В прогимназията ме издържаше леля ми - сестра на баща ми, аку- шерка. Живеех при нея. След учебните часове работех в склада за дърва и въглища на зет й.

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
ИСТОРИЧ. АРХИВ

На фронта и в мини Перник

- Тъкмо ме приеха за стътрудник в едно голямо илюстрирано списание и се канех да издам сборник разкази, България се намеси в Европейската война. Бях ученик в последния клас на гимназията. Мобилизирах ме и заминах за Добруджанския фронт. През зимата на 1916 година ме изтеглиха от Добруджа, завърших гимназия и постъпих във Военното училище за запасни офицери, от каквито тогава имаше голяма нужда. На следната година с натрапените пагони на офицер заминах за Македония. При завоя на Черна, на най-опасния военен участък, видях отблизо смъртта. Там ме раниха, а ме лекуваха в Скопие. След това ми повериха нестроева длъжност.

След демобилизацията - продължи Панчо Михайлов - се завърнах в София без дом, без квартира, без близък, който да ми подаде ръка, да ме приеме и ми помогне с нещо. Така е било през цялото ми нерадостно детство, през целия ми живот - и продължава.

Вмъкнах се в кухнята на едни мои познати да спя: сутерен, влага. За легло ми служеше една дъска, сложена на два нестабилни стола. Речеш ли да мръднеш или да се обърнеш, падаш на пода, където изобилствуваха буболечки, мравки и жаби, които се криеха из многобройните дупки на пода. Без ядене, без дрехи, без пукната пара в джоба. Бях изпаднал в такова убийствено, отчайващо материално положение, че бях готов на каквато и да е унижителна работа. По едно време се записах студент. Искях да завърша право. Следвах няколко семестъра, но поради липса на средства напуснах столицата и заминах за мини Перник, където търсех работници. Там бяха надошли хиляди хора от всички краища на страната. Гладът, мизерията и безработицата причинени от дългата война, ги бяха принудили да напуснат като мене родните си места и за късче хляб да похабят младия си живот из мрачните, влажни и непроветрени галерии на мините. Цялата бурна следвоенна 1919 година прека-

ЦЕНТРАЛЕН РЕПУБЛИКАНСКИ ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

рах заедно с тях, в борби и надежди за по-добър живот. Между другото участвах в Минния работнически театър като суфлър и артист. Към края на годината поради солидаризиране със стачниците железничари ни пропъдиха завинаги оттам. В Перник пристигна 5-ти Радомирски конен полк, който ни разпръсна. И аз отново се намерих в редиците на безработните в София. По това време Стефан Пенчев организираше пътуващ театър. Станах суфлър. Играхме "Камо градеши" и други пиеси. Обиколихме почти цяла България. Това беше през 1920 година. На другата година ^{ме назначиха} ~~станах~~ чиновник в Дирекцията на държавните дългове, където работих почти денонощно, до затъпяване. На тази служба се и пенсионирах.

Учители, любими жанр и любими герои

- Кои писатели - наши и чужди - смятате за свои учители?
- От чуждестранните Горки, Чехов и Мопасан, а от нашите Вазов.
- Какво влияние са оказали те върху вашето творчество?
- Влиянието им върху творчеството ми е безспорно. Особено по отношение най-пестеливото изразходване на художествения материал, на плана и композицията на разказа. Особено ме е позарявал цвѣтистия и стегнат стил на Максим Горки. Поне отчасти да го постигна - за мене беше мечта. По-късно се запознах с творчеството на Достоевски, Толстой и Тургенев, едни измежду най-големите колоси на руската литература.

Понеже следвах и едновременно работех колкото за хляба и да мога да сложа главата си на сухо, свободното ми време беше крайно ограничено и не благоприятствуваше за написване на нещо по-голямо. Тогавашно именно се насочих, по силата на неумолимата ~~повеля~~, към късия разказ.

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
ИСТОРИЧ. АРХИВ

- Защо новелата е най-любимият ви литературен жанр?
- Понеже е най-стегнатата форма и позволява в сравнително малко страници да изразиш всичко, което те вълнува; мисли, идеи, образи, чувства.

- Какво ще ми кажете за вашите опити в драмата?

- Написах няколко драми, но всички изгоряха през време на бомбардировките над София. Не направих опит да ги възобнова, тъй като ми се вижда трудна тази работа.

- За вашите най-любими герои и героини - възрастни и деца?

- Най-любимият ми герой за възрастни е Божко от романа "Орел в клетка", тъй като е автобиографичен. В него са описани всичките ми увлечения по изкуството, разочарованията и несполуките ми, стремежа към висините. А от децата герои - Амазонката от повестта, обичайно за най-малката партизанка в България. Децата обичат тази повест и жадно я четат. Заради нея постоянно ме канят на обсъждания в различни училища и читалища в София и в страната.

- Какво ви подбуждаше да пишете?

- Прекарах почти целия си живот сред калта и нищетата на крайния столичен квартал Ючбунар /"Три кладенци"/. Несправедливостите, които съпътстваха живота ми на всяка крачка; отреагирах в къси литературчески разкази. Разказвах за какво ли не - за мъките и трудностите, за целия ужас, който преживявах тия отрудени хора, сврели главите си в непроветрените и влажни сутерени на бедните къщурки. Всяко лично или хорско страдание ме вълнуваше и веднъж написано, едва тогава се успокоявах.

Та именно из тия глухи и бедни улички на крайния квартал се срещаме често с певица на бледоликите братя Христо Смирненски. Доверявахме болките си един другиму. Така се роди и подлистникът, излизащ в 4-тия том на пълното събрание на съчиненията на Смирненски под заглавие "Панчо Михайлов".

ЦЕНТЪР. ДЪРЖ.
ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

- Какво е дало повод на Смирненски да напише този подлистник?

- Бях арестуван и току-що освободен. Разказах патилата си в затвора. След три дни ги прочетях в редактираното от него хумористично списание "Маскарад". Като ме видя, още от далече разма-

ха из въздуха списанието:

- Прославих те, няма какво...

Беше с годеницата си Жени Дюстабанова, хубаво, жизнерадостно момиче.

Настроение, метод и условия за творческа работа

- Кога добивате най-добро настроение за творческа работа?

- Според мен най-добро настроение за творческа работа се добива сутрин, след като човек се порови из страниците на някой любим автор. Тogaва сякаш нещо го озарява, прииждат търсените образи и картини, и започваш с някаква необяснима лекота да пишеш. Не си написал още един-два реда и други напират да се излеят върху хартията. В тоя момент като че някой невидим се е надвесил над рамото ви и диктува разказа или романа. Така съм написал повечето си работи.

- Разкажете ми за вашия творчески метод на работа?

- За творческия ми метод на работа! Често някой звук, поскърцване на врата, някоя песенчица, събитие или пък лично преживяване събуждаха мисли и образи, които за дълго засядаха в съзнанието ми. Все с тях живеях, дори и на сън ги виждах. Докато веднъж не седна и ги опиша. Едва тогава се освобождавах от тях, олекваше ми.

Отначало мислите и образите нахвърлям набързо с молив върху хартия и после дълго работя върху тях: ретуширам, прибавям или отхвърлям по цели страници. Така от разказ, написан първоначално в десетина страници, остават само две-три. И в тези две-три страници после намирам нещо излишно, нещо неточно казано или недоизказано. Никога не съм доволен от своите разкази. Докато отидат в печатницата все поправям, изменям, допълвам. Идеите и образите у мене възникват спонтанно. Когато седна да пиша, още не знам, как ще завърша разказа. Но винаги съм се стремил разказът да дойде по-съ-

ЦЕНТЪР ДЪРЖ.
ОБЩЕСТВЕН АРХИВ

вършена форма, за да не може после нищо повече да се прибави или зачеркне. Да има като симфонии на Бетовен: съзвучие, дълбочина, мисъл.

- Владее ли някой чужд език и кои автори сте чели в оригинал?

- От чуждите езици владее сравнително по-добре руски и отчасти френски и италиански. Чел съм в оригинал Горки, Чехов и Достоевски. Напоследък ми попаднаха два тома избрани произведения на Толстой. Някога, в далечното минало, бях чел в превод неговото "Детство и юношество". Тогава то не ми направи особено впечатление. Но тия дни, когато разгрътах страниците в оригинал, бях поразен от мощта на мислите и описанията. Същото поразяващо впечатление получих и от Достоевски, особено от неговата повест "Хазайката". И се убедих за лишен път колко много губят художествените произведения от аромата и свежестта си, когато се превеждат. Но човек трябва да е благодарен и на преводачите.

- При какви условия обичате да работите?

- При пълна тишина, далече от градския шум и неизброимите делнични грижи и задължения. Още като ученик пишех вечер, заобиколен от тишината на нощта. Още оттогава ми е останал тоя лош, убийствен навик. Дори ако някой спи наблизо, смущава мислите, виденията, образите, изникнали в съзнанието ми. Пишех и през време на отпуските си. Но това бяха само десетина блаженни дни през годината. За толкова кратко време можеше ли да се изрази всичко набрано в душата ми! А тя беше отзивчива към всяко чуждо страдание, готово да се излее в разказ или новела.

- Как се е отразило върху творческата ви работа дългогодишното чиновничество?

- Най-хубавите си творчески години похабих в чиновническа служба. И то за парче хляб. Всичко това се отрази зле, пагубно бих казал, върху духа и здравето ми. Оскар Уайлд казва: "Аз бях ге-

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
ИСТОРИЧЕСКА СЛУЖБА

ний и го пропилях". Аз не бях гений, но таланта си пропилях из прашните чиновнически канцеларии. Всичко най-ценно, което носех в душата си, се пропиля, загина, стои се в мрака на неизвестното, поради липса на средства, време и сили да ги напиша. Работил съм десетки години над убийствени цифрени изчисления, по десет-дванадесет часа на денонощието, включително съботните и празничните дни. От работа излизах смазан. Едничката омайваща дума, която ме е спасявала от грубото и делничното в живота е била литературата. Тази омайваща дума е спасявала на времето и Кунт Хамсун, когато носел тежките денкове по чуждите пристанища.

Случвало се е сутрин, при ставане от сън, да се породят идеите на най-прекрасни творби. По пътя за канцеларията ги обмислям, с желанието и надеждата вечерта, когато се завърна от работа, да ги напиша. Но умората ми биваше толкова голяма, че до вечерта нищо не оставаше от тях. Сядам над празния лист, подрасна ред-два и толкоз. Нищо не излиза.

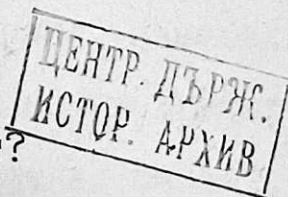
- Кое ваше произведение цените най-много?

- "Под земята" - повест или страници от роман, чието първоначално заглавие беше "Хора без слънце". Написах я през 1919 година, когато работех в мина Перник, където попаднах случайно като безработен.

Филмиране на "Под земята"

- Пещо за сценария и филмирането на тази повест?

- Повестта имаше голям успех. Излезе в няколко издания. По това време у нас се зараждаше немият филм. Подтикната от успеха ѝ, филмовата къща АРС ме покани да напиша сценарий по повестта. За мене това беше голяма чест. Акционерите на филмовата къща бяха руснаци емигранти. Те пожелаха повестта да се свърже с революцията в Русия. Оттук се получи и сензационното заглавие на филма: "След пожара над Русия". Развълнуван и поласкан едновременно, аз



се заех с екранизацията. Работех неуморно. Понякога спях само два-три часа в деннощиято. След двумесечна работа над сценария, най-сетне го предадох на акционерите. Прегледаха го и ми отговориха, че е приет, и че е написан великолепно. Филмът излезе един от най-хубавите в България.

Когато да ми броят уговорената по договора сума, извиниха се, че нямали в касата си толкова пари. Та вместо тях ми дадоха едно цветно листче - чек за десет хиляди лева, които мога по всяко време да осребря в Софийската банка на ул. "Бенковски". Чек! Дотогава нито бях чувал, нито бях виждал да се теглят пари от банките с някакви шаренки книжчици. За това го и приех с недоверие. Излъгах, излъгах ме - си помислих. Жалко за труда, който положих, и за безсънните нощи, които прекарах. А преди това имаше много такива случаи: бяха се навъдили из страната сума мошеници - руснаци, които изнудваха и ограбваха невинни хорица по всевъзможни начини с всевъзможни средства.

Все пак отидох в банката. Бавно, колебливо изкачих каменните стъпала. И се намерих в един голям салон. Пред мене на гишето имаше десетина души, изглежда бяха търговци. Те теглеха или внасяха със стотици хиляди лева. А аз стоях настрана и жадно поглеждах цифрите в чека. Дойде и моят ред. Плахо подадох чека на касиера. Той го погледна светкавично бързо и все така светкавично бързо ми го подхвърли, като промърмори нещо неразбрано. Изпотих се. "Ето на, казах си с тревога, излъгах ме, няма да ми платят нищо". Но продължавах да стоя с листчето в ръка отчаян, смазан, А другите - търговци, банкери влизат, излизат, отъркват се покрай мене, теглят и внасят грамадни пачки с червени хилядолевови банкноти.

Накрая отново се подаде кръглата плешива глава на касиера. Като видя, че разглеждам и обръщам недоверчиво чека, той попита:

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
ИСТОРИЧЕСКИ АРХИВ

- Вие защо стоите?

- Ами какво да правя?

- Не знаете ли?

И той грабна листчето от ръцете ми.

- О-хо, ей сега ще го нахъса и захвърли в кош. Излъгаха, излъгаха ме - с ужас си помислих и отново се изпотих.

- Тука... тука се подпишете... - грубо извика касиерът и ми посочи гърба на чека.

- Ах - успокоих се аз - така ми кажете... Аз... знаете... за първи път...

- О, така ли? - усмихна се най-послед това парично божество.

- Може би и за последен път...

- Защо? Ще ни бъдете клиент... Ще теглите и вие като другите... И повторно ми напомни да се разпиша.

- Значи, истина е. Отново вълнение. Сега пък от радост, която заля сърцето ми.

"Божеството" бързо и ловко напъха червените банкноти в ръцете ми.

- Пребройте ги!

- Толкова са! - казах аз зашеметен от тая грамадна сума. И тръгнах като ги пъгнах в джобовете си. С клатушкане като пиян заслизах по стълбите.

От тоя щастлив миг аз скъсах със своята безкрайна сиромашия, съпътствувала ме неотстъпно още от детинство. Накупих си дрехи, бельо и други необходими неща и заживях по-човешки.

ЦЕНТР. ДЪРЖ.
ИСТОРИЧ. АРХИВ